Jogtörténeti
Értekezések 50.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

MEZEY BARNA (szerk.)

Kölcsönhatások Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában

Gondolat Kiadó • Budapest, 2021

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

A kötet az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat tagjaként
az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén működő
MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.
mtajogtortenet.elte.hu

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2021

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Pintér László
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978-963-556-204-6
ISSN 0134-0026

TARTALOM

RÉVÉSZ T. MIHÁLY
Jubileumi köszöntő 9

A. GERGELY ANDRÁS
A jogi néprajz és jogantropológia hatása a társadalomtudományokra 15

ANTAL TAMÁS
Párhuzamos intézmények az angol és a magyar esküdtszék történetéből 22

BALOGH ELEMÉR
Az egyházi bíráskodás fő kérdései a középkori Európában 32

BALOGH JUDIT
A motívumok szerepe a Csemegi-kódex reformterveiben
– átvétel vagy önálló jogalkotás? 40

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET
Örökösödési jog és gyakorlat a Jászkun kerületben 1745 után 52

BATÓ SZILVIA
„…azt néki büntethető cselekvényül betudni lehessen…”
Adalékok Csatskó Imre tervezetének bűnösségi koncepciójához 62

BEKE-MARTOS JUDIT
Az elfeledett (alkotmányos) dokumentum:
az 1787-es Northwest Ordinance 70

BÓDINÉ BELIZNAI KINGA
A bírói fegyelmi felelősség szabályozása a 19. századi Európában 78

DELACASSE KRISZTINA
A csalás és a hamisítás elhatárolási nehézségének előzményei a 19. századi magyar büntetőjogi kodifikáció fényében 87

DOMANICZKY ENDRE
Adalékok az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport történetéhez 95

FREY DÓRA
Etnikum és állampolgárság összefüggése – a magyar szabályozás története nemzetközi kontextusban 100

GOSZTONYI GERGELY
A közösségi média felelősségi kérdéseinek korai szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban 111

HEIL KRISTÓF MIHÁLY
Adalékok a magyar borkereskedelem történetéhez. Törvényjavaslatok és tervezetek a 18–19. század fordulóján és a reformkor elején 120

HOMOKI-NAGY MÁRIA
A nemesi magánjog szabályainak tovább élése a neoabszolutizmus idején 130

JANY JÁNOS
René David Etiópiában, avagy a jogi modernizáció eltérő mintái 141

KARÁCSONY ANDRÁS
Szuverenitás – jogállam – joguralom 149

KÉPES GYÖRGY
A magyar kereskedelmi jogi kodifikáció előtörténete 1792-ig 159

KÉPESSY IMRE
Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának egy elfeledett mozzanata 167

LEHOTAY VERONIKA
Példa vagy ellenpélda? Német hatások a két világháború közötti magyar büntetőjogra 175

MÁTHÉ GÁBOR
A jogtörténetről 184

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN
Anyakönyvezés térben és időben: az állami anyakönyvezés bevezetése és építészeti hatásai a dualizmus korában 193

MEZEY BARNA
„Liberális szó illiberális tettek mellett elenyészik”
– A börtönügyi javaslat az 1843–1844. évi országgyűlés kerületi ülésein 205

NAGY JANKA TEODÓRA
Az európai jogszokáskutatás kultúrtörténeti mintázatai és kaukázusi kapcsolatai: az oszét „élő és gyakorolt jogszokásokról” (Forrásközlés: az alán [oszét] etikai kódex) 220

NAGY NOÉMI
A nemzetiségi egyenjogúság színe és fonákja a ciszlajtán koronatartományok oktatási rendszereiben 237

PÁLVÖLGYI BALÁZS
Divergencia vagy aszinkronitás?
A kivándorlás osztrák és magyar szabályozásának útjai, 1867–1914 246

PANDULA ATTILA
Pálffy Pál (IV.) nádor mortuáriuma 254

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ
„Nemzetiségi” és „kisebbségi” fogalmi konstrukciók az 1868. évi XLIV. törvényben 260

PÉTERVÁRI MÁTÉ
A kereskedelmi csőd a második magyar csődtörvényben 271

PETRASOVSZKY ANNA
A ius resistendi, az ellenállás jogának megítélése a 19. századi természetjogi magyar jogirodalomban 282

RIGÓ BALÁZS
A *Liber Vagatorum* és a világi szegényügyi igazgatás kezdetei Strasbourgban (1509–1523)
– Szatíra a koldulásról a reformáció előestéjén 293

SZABÓ ISTVÁN
Néhány vitapont a történeti alkotmány
hatályos közjogunkba történő elhelyezéséről 301

SZABÓ SZILÁRD
Az Osztrák–Magyar Monarchia fogalom előzményei, kialakulása
és jelentése 309

SZÉPVÖLGYI ENIKŐ
Gondolatok az állami gyermekvédelemről szóló törvénycikkek
120. évfordulójára 316

VARGA CSABA
A jog mint elméleti és történeti kutatások tárgya 324

VERESS EMŐD
A szovjet típusú diktatúrák államosításai Kelet-Közép-Európában:
értelmezési keretek 332

ZINNER TIBOR
Adalékok az igazságügyi tárca fegyelmi bizottságának történetéhez,
1957–1962 351

Jogtörténeti Értekezések 359

Nagy Noémi*

A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁG SZÍNE ÉS FONÁKJA A CISZLAJTÁN KORONATARTOMÁNYOK OKTATÁSI RENDSZEREIBEN

Ausztria (hivatalosan: *Die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*, azaz a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok) központi nyelvpolitikájának alapköve a dualizmus teljes időszakában az 1867. évi ún. decemberi alkotmány volt, amely garantálta az állam minden népcsoportjának (*Volksstämme*) egyenjogúságát és sérthetetlen jogát nemzetiségének (*Nationalität*) és nyelvének megőrzésére és ápolására. A nemzetiségi-nyelvi egyenjogúság (*Gleichberechtigung*) alkotmányos szintű, elvi jellegű deklarálása mellett a részleteket tekintve jelentősen eltérő megoldásokkal találkozunk a saját parlamenttel, kormányzattal és közigazgatással rendelkező tizenhét koronatartományban, aminek oka a tartományok etnikai összetételének, nemzetiségi erőviszonyainak és alkotmányos hagyományainak különbözősége volt. A nyelvpolitikai megoldások a szinte teljes német egynyelvűségtől (az osztrák örökös tartományok, azaz Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg és Vorarlberg) a valamely nemzetiség hegemóniáját megvalósító elrendezésekig (Galícia, Tengermellék) valósultak meg, s e két végpont között az egyes koronatartományok eltérő mértékben biztosítottak nyelvhasználati jogokat a területükön élő kisebbségeknek.[1] Jelen tanulmány ezen különbségek bemutatását célozza a nemzetiségi identitás megőrzése és továbbadása szempontjából kiemelten fontos nyelvhasználati színtér, az oktatás szabályozása kapcsán.

* Nagy Noémi PhD, tudományos munkatárs, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH), adjunktus, NKE Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék. ORCID ID: 0000-0003-2870-3456

[1] Frey Dóra: Az Osztrák–Magyar Monarchia és a nemzetiségek – különös tekintettel a Birodalmi Tanácsban Képviselt Országokra. *Acta Universitatis Szegediensis, Forum. Acta Juridica et Politica,* 2019. 1. sz. 29–30. p.

Központi szabályozás

Noha az oktatás kapcsán számos fontos aspektust meg lehetne vizsgálni, a 19. században a vonatkozó politikai diskurzust egyértelműen a nyelvi kérdés dominálta.[2] Az 1867. évi alkotmány részét képező alapjogi törvény 19. §-ának második fordulata az adott tartományban szokásosan használt nyelvek (*landesüblichen Sprachen*) egyenjogúságát nemcsak a hivatalokban és a közéletben, de az iskolákban is elismerte, harmadik fordulata pedig kifejezetten az oktatási nyelvre vonatkozott: „Azon tartományokban, ahol több népcsoport él, a nyilvános oktatási intézményeket úgy kell létrehozni, hogy egy második tartományi nyelv [*Landessprache*] kényszerű tanulása nélkül minden népcsoport megkapja a szükséges eszközöket a saját nyelvű képzéshez".[3]

A tartományi nyelvek köre kötött volt, mindössze kilenc nyelv minősült ilyennek egész Ausztriában, amint azt a népszámlálási kérdőívek is rögzítették: német, cseh-morva-szlovák, lengyel, rutén, szlovén, olasz-ladin, szerb-horvát, román, magyar.[4] Ráadásul az alkotmány szövege alapján nem minden, az adott koronatartományban bevettnek számító nyelv (*landesübliche Sprache*) minősült egyenjogúnak, csupán a szokásosan használt nyelvek (*landesüblichen Sprachen*), amit az oktatás vonatkozásában általában az adott iskola vonzáskörzetére vonatkoztattak.

Ami a 19. § harmadik fordulatát, a nyelvi kényszer tilalmát illeti, ennek alkotmányba foglalását az 1866 januárjában elfogadott cseh oktatási törvény által kiváltott német felháborodás motiválta. E jogszabály egyenjogúnak minősítette a cseh és a német tannyelvet Csehországban (Bohémiában), ami azt jelentette, hogy egy iskolának csak egy tannyelve lehetett ugyan, de a másik nyelvet is tanítani kellett: az általános iskolákban választható, a középiskolákban kötelező tantárgy formájában.[5] A németek tiltakozásának köszönhetően a birodalmi alkotmány megtiltotta a másik tartományi nyelv kötelező tanulását, és ennek

[2] Burger, Hannelore: Sprache und Gerechtigkeit im Unterrichtswesen. In Binder, Harald – Křivohlavová, Barbora – Velek, Luboš (szerk.): *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*. Praha, 2003, Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 33–34. p.

[3] Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. In *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich* (*R.G.Bl.*), 142/1867. 394–396. p.

[4] Verordnung des Ministeriums des Inneren vom 6. August 1880 betreffend die Vornahme der Volkszählung im Jahre 1881. In *R.G.Bl.* 103/1880, 372. p. („Zur Rubrik IX").

[5] Böhm. Sprachenzwangsgesetz vom Jahre 1866. In Fischel, Alfred von: *Das Österreichische Sprachenrecht: eine Quellensammlung*. Brno, 1910, Irrgang, 156. p. (Nr. 288.)

megfelelően a tartományi jogszabályokból is kikerültek a nyelvi kényszerre vonatkozó szakaszok.[6]

Az alapjogi törvény 19. §-ának gyakorlati értelmezése korántsem volt egyértelmű, amint azt az 1869 óta működő, alapjogi bíráskodást végző Birodalmi Bíróság (*Reichsgericht*), valamint az 1875. évi törvénnyel felállított Közigazgatási Bíróság (*Verwaltungsgerichtshof*, VwGH) tekintélyes kapcsolódó esetjoga bizonyítja.[7]

Az alapjogi törvény mellett szólni kell az 1869-ben elfogadott birodalmi általános iskolai törvényről (*Reichsvolksschulgesetz*),[8] amelynek értelmében minden 6–14 éves gyermeknek kötelezően iskolába kellett járnia (21. §), és olyan településeken, ahol ötéves átlagban legalább 40 gyermek élt, legfeljebb egy órányira, akiknek fél mérföldnél távolabbra fekvő iskolába kellett volna járniuk, kötelező volt iskolát állítani.[9] Az oktatás megszervezése elsősorban a helyi hatóságok feladata volt (62. §), az ehhez szükséges forrás előteremtéséről pedig a tartományi jogalkotásnak kellett gondoskodnia (64. §). A részletszabályok megalkotását a törvény a tartományi parlamentekre bízta. A fő kérdés persze mindenhol az oktatás nyelve volt. Erről a birodalmi általános iskolai törvény mindössze annyit mondott, hogy a tannyelvről és a második tartományi nyelv tanulásáról a tartományi tanügyi hatóságok döntenek, az iskolafenntartók meghallgatása után, a törvény által meghatározott keretek között.[10] Mint látni fogjuk, az egyes koronatartományok változatos megoldásokat dolgoztak ki.

A cseh és morva út: egyenlően, de elkülönítve

Bohémiában és Morvaországban a nemzetiségek egyenjogúságát úgy látták megvalósíthatónak, hogy párhuzamosan működő cseh és lengyel iskolákat hoztak létre, a kétnyelvű intézményeket szétválasztották. A gyerekeket a szülők nyilatkozata alapján megállapított nemzetiségi hovatartozásuk szerint sorolták

[6] King, Jeremy: *Who is Who? Race and Law in Liberal Austria 1867–1918*, kézirat, South Hadley, 2013, Mount Holyoke College, IA. fejezet.

[7] Stourzh, Gerald: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs, 1848–1918*. Vienna, 1985, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 10–13. p.

[8] Gesetz vom 14. Mai 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden. In *R.G.Bl.*, 62/1869. 277–288. p.

[9] „Die Verpflichtung zur Errichtung der Schulen regelt die Landesgesetzgebung mit Festhaltung des Grundsatzes, dass eine Schule unter allen Umständen überall zu errichten sei, wo sich im Umkreise einer Stunde und nach einem fünfjährigen Durchschnitte mehr als 40 Kinder vorfinden, welche eine über eine halbe Meile entfernte Schule besuchen müssen." Ibid., 59. §

[10] Ibid., 6. §.

az egyes iskolakörzetekbe. Az iskolai körzetekkel párhuzamosan az oktatási igazgatást is kettéválasztották: külön cseh és német tanügyigazgatási és tanfelügyeleti rendszer élt egymás mellett. Mindkét tartományban háromszintű rendszert hoztak létre – tartományi, kerületi és helyi iskolai tanácsokat –, amelynek csúcsán a bécsi vallás- és közoktatásügyi minisztérium állt. Az alapfokú oktatás költségeit a helyi önkormányzatok teremtették elő, főként a településen ingatlannal rendelkező vagy vállalkozást folytató, tehetős lakosság megadóztatásával. Az iskolai tanácsok tagjait a helyi önkormányzat választotta, mégpedig csak az adott nemzetiséghez tartozó polgárok közül, a nemzeti(ségi) választói jegyzékek alapján.[11]

Míg az oktatási igazgatás nemzetiségi alapú szétválasztása Bohémiában már 1873-ban megtörtént,[12] Morvaországban csak 1905-ben. Azt megelőzően az iskolaszékek vagy német vagy cseh többségűek voltak (a helyi önkormányzat összetételének megfelelően), és gyakran diszkriminálták a kisebbségi nyelvű iskolákat.[13] Hiába volt Morvaország lakosságának túlnyomó része (71%-a) cseh és csak 27%-a német anyanyelvű, a tartományban német dominancia érvényesült, és nagyrészt német nyelvű volt az oktatás.[14] Többek között ezt a problémát kívánta orvosolni az 1905-ben tető alá hozott, négy törvényből álló „morva kiegyezés" részeként elfogadott, az iskolai tanácsok nemzetiségi alapú megosztásáról szóló törvény (ún. *Lex Perek*), a fent ismertetett megoldás szerint.[15] Ezenkívül a törvény azt is előírta, hogy „a népiskolába szabály szerint csak olyan gyermek vehető fel, aki bírja az oktatás nyelvét". A gyermek nyelvi körülményeiről valótlan adatot szolgáltató szülőt 2–40 korona pénzbírsággal, fizetésképtelenség esetén 1–4 napig terjedő elzárással büntethették.[16]

Cseh- és Morvaországban nemcsak arról volt szó tehát, hogy az egyes nemzetiségek anyanyelvű iskolákat kaptak (ez többé-kevésbé a többi koronatartományban is így volt), hanem arról is, hogy ezekbe csak a „megfelelő"

[11] Frey 2019, 35–36. p.; Halász Iván: Az 1905-ös morva kiegyezés – kísérlet az „objektív alapú" nemzeti kataszter létrehozására. In Halász Iván – Majtényi Balázs (szerk.): *Regisztrálható-e az identitás?* Budapest, 2003, Gondolat – MTA Jogtudományi Intézet, 181–187. p.; King 2013, I. fejezet.

[12] Gesetz vom 24. Februar 1873, wirksam für das Königreich Böhmen, betreffend die Schulaufsicht. In: *Landesgesetzblatt für das Königreich Böhmen*, 17/1873. 73–88. p. Lásd különösen a 7. §-t.

[13] King, Jeremy: The Municipal and the National in the Bohemian Lands, 1848–1914. *Austrian History Yearbook*, 2011. 42. sz. 106–107. p.

[14] Frey 2019, 35. p.

[15] „In Gemeinden, in denen sich sowohl böhmische als auch deutsche Schulen befinden, ohne daß eine örtliche Abgrenzung von Schulsprengel möglich wäre, ist sowohl für die böhmischen als auch für die deutschen Schulen ein eigener Ortschulrat […] zu bestellen. […] Die Vertreter der Gemeinde für die beiden Ortschulräte müssen den Angehörigen jener Nationalität entnommen werden, für welche die Schule, die der Ortschulrat vertritt, bestimmt ist." Gesetz vom 27 November 1905. *Landesgesetzblatt Mähren,* 1906. Nr. 4. 44–54. p. Abteilung I., 8. §.

[16] Ibid., Abteilung II., 20. §.

nemzetiségű gyermekek járhattak. Ráadásul az iskolák szigorúan egy nyelven oktattak, korábban sikeresen működő kétnyelvű (utraquista) oktatási gyakorlatokat tönkretéve.[17]

Mind az iskolai tanácsok tagjai, mind az iskolás gyerekek nemzetiségi hovatartozásával kapcsolatban rengeteg panasz került a bécsi Közigazgatási Bíróság és a Birodalmi Bíróság asztalára. Példának okáért a komikumtól sem mentes Formánek-ügyben a bohémiai *Pilsen/Plzeň* város német képviselői felháborodva fordultak a Közigazgatási Bírósághoz, mivel a cseh többségű városi tanács egy „notórius" cseh személyt választott a német iskolaszék tagjává. A német városatyák szerint Alois Formánek köztudottan cseh származású, magát nyilvánosan csehnek vallja és cseh politikai szervezetek tagja, így megválasztásával a városi tanács kirívó jogsértést követett el. Ugyan a VwGH 1881-es ítéletében magabiztosan szögezte le, „hogy valaki mely nemzetiséghez tartozik, nyilvánvalóan ténykérdés", ám törvényi szabályozás hiányában mégis fejtörést okozott annak eldöntése, hogy Formánek úr vajon a német iskolaszék tagja maradhat-e vagy sem. A Bíróság elvi jelentőségű megállapítása szerint az olyan „általános jegyek", mint a nemzetiségi nyelv használata, vagy a nemzetiségre jellemző kulturális szokások gyakorlása önmagában nem elégségesek a nemzetiségi hovatartozás megállapításához. Amennyiben az affiliáció egy adott ügyben vitatott és a „nemzetiségi meggyőződés külső megnyilvánulásai" hiányoznak, az illetőt nyilatkoztatni kell, mely nemzetiséghez tartozónak vallja magát. Mivel a konkrét ügy anyagában a VwGH nem talált egyértelmű választ erre a kérdésre, a kinevezési határozatot megsemmisítette.[18]

Bukovina, a „Habsburg-monarchia mikrokozmosza"*

Noha az 1909-es bukovinai kiegyezés is tartalmazott a morvaországihoz hasonló reformokat a lakosság nemzetiség szerinti felosztására (nemzetiségi alapú kuriális választójog bevezetésével), de sem az iskolás gyerekek, sem az iskolatanácsok szegregációjára nem került sor,[19] ezért kell Bukovinát külön fejezetben tárgyalni.

* Glettler, Monika: Habsburg-monarchia: jelenlévő múlt? *Európai Szemle,* 1997. 2. sz. 93. p.

[17] Newerkla, Stefan Michael: The seamy side of the Habsburgs' liberal language policy: Intended and factual reality of language use in Plzen's educational system. In Rindler Schjerve, Rosita (ed.): *Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire*. Berlin – New York, 2003, Mouton de Gruyter, 184–193. p.

[18] Az ügyet ismerteti King 2013, IA. fejezet.

[19] Kuzmany 2016, 55. p.

Az 1775-ben Habsburg kézre került, eleinte Galícia részeként, majd 1849-től fogva önállóan kormányzott Bukovina a birodalom legkeletibb, egyben legsokszínűbb koronatartománya volt. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a lakosság 38%-a rutén, 34%-a román, 21%-a német, 4.6%-a lengyel, 1.3%-a magyar anyanyelvű volt.[20] A népszámlálási kérdőívek azonban három népcsoportot figyelmen kívül hagytak: a népesség 13%-át kitevő zsidókat (őket csak vallási csoportként rögzítették), valamint a pár ezer főt számláló lipovánokat és örményeket.[21] A jiddis anyanyelvű zsidóság kénytelen volt német anyanyelvűnek vallani magát, mivel a jiddis nem volt hivatalosan elismert nyelv Ausztriában. Amint a Birodalmi Bíróság egy bukovinai kérelem nyomán született, 1909-es ítéletében kimondta: „a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban a zsidókat nem lehet az állampolgárok általános jogairól szóló alaptörvény 19. cikke értelmében vett népcsoportnak tekinteni, ezért nem rendelkezhetnek speciális nyelvi joggal".[22]

Bukovina helyzete azért is különleges, mert – más koronatartományokkal szemben – itt nem voltak komolyabb nemzetiségi konfliktusok. Az okok között említhető, hogy a két meghatározó nemzetiség, a rutén és a román egymástól térben viszonylag elkülönülten élt, mindketten az ortodox egyházhoz tartoztak, egyikük sem volt számottevő többségben, így egyikük nyelvének sem volt reális esélye arra, hogy domináns pozícióba kerüljön. A kevert nemzetiségű városok lakosságának jelentős része többnyelvű volt, de szerepet játszott a térség viszonylagos gazdasági elmaradottsága és a lakosság kismértékű mobilitása is. Ennek köszönhető, hogy a német mindvégig megtartotta *lingua franca* pozícióját a közigazgatásban és a politikai életben.[23] Túlnyomórészt németül folyt a magasabb szintű oktatás is: német tannyelvű volt a csernovci és a szucsávai román ortodox gimnázium, valamint a Ferenc József császár nevét viselő, 1875-ben alapított csernovici egyetem is[24] (igaz, a görögkeleti teológiai karon a gyakorlati teológiai tárgyakat románul és ruténül oktatták). A középiskolai törvény egyébként a fenntartóra bízta az oktatási nyelv meghatározását a tartományi nyelvek közül, és előírta, hogy a többi tartományi nyelvet választható tantárgyként kell oktatni. Az 1913/14-es tanévről készült statisztika szerint

[20] Frey 2019, 33. p.

[21] Kuzmany 2016, 52. p.

[22] „Die Juden können in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern nicht als ein Volkstamm im Sinne des Artikels 19 des Staatsgrundgesetzes über die allgemeinen Staatsbürgerrechte angesehen werden und daher nicht Träger eines besonderen Sprachenrechtes sein." – Erkenntnis vom 26. Oktober 1909, No. 1722. In Hye: *Sammlung*…, Vol. XIV, 766–773. p., Rechtssatz a).

[23] Frey 2019, 35. p., Kuzmany 2016, 52–53. p.

[24] Frey 2019, 33. p.

a német középiskolák mellett két rutén, négy német–román, egy német–lengyel és két német–rutén tannyelvű gimnázium is működött.[25]

Ami az alapfokú oktatást illeti, a vonatkozó törvény csak annyit írt elő, hogy a tannyelv szempontjából lényeges körülményeket egy helyszíni bizottság állapítja meg az érdekeltek bevonásával.[26] A gyakorlatban szépen érvényesült a nemzetiségi egyenjogúság elve: mindegyik népcsoport rendelkezett elemi iskolákkal, még a kis lélekszámú magyarok és örmények is.[27]

„Primus inter pares" – lengyel hegemónia Galíciában

A többi ciszlajtán koronatartományhoz képest kifejezetten erős *de facto* autonómiát élvező Galícia és Lodoméria Királyságában – Ciszlajtánia legnagyobb és legnépesebb régiójában – különös nehézségekbe ütközött a nemzetiséginyelvi egyenjogúság érvényesítése, mivel a lengyelek számottevő politikai – és össztartományi szinten számbeli (59%) – erőfölényben voltak a többi nemzetiséghez képest. A tartomány lakosságának 40%-át kitevő, Kelet-Galíciában többséget alkotó rutének érdekérvényesítési képességei igen korlátozottak voltak. Az 1867. évi oktatási törvény az általános iskolák nyelvének megválasztását a fenntartó hatáskörébe utalta. Közpénzből alapított iskola esetén a helyi önkormányzat dönthetett arról, hogy lengyel vagy rutén legyen a tanítási nyelv (más nyelv választására nem volt mód), de csak a tartományi iskolatanács jóváhagyásával. A lengyel és rutén gyerekek által vegyesen látogatott iskolákban azt a nyelvet, amely nem az iskola tannyelve volt, a lehetőségekhez képest kötelező tantárgyként kellett oktatni. A felső tagozaton – és a középiskolai osztályokban – kötelező tantárgy volt a német is. A nyilvános középiskolák tannyelve a törvény értelmében mindenhol a lengyel lett, kivéve a lembergi II. sz. gimnáziumot és a brody-i reálgimnázium alsó osztályait. Ezenkívül a tartományi iskolatanács engedélyezhette bizonyos tantárgyak rutén nyelven való oktatását, ha legalább 25 tanuló szülője kérte.[28]

Mindez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az 1860-as évek második felében az oktatás szinte kizárólagosan lengyel nyelvűvé vált Galíciában. Rutén oktatás

[25] Wenedikter, Richard: Die Karpathenländer. In Hugelmann, Karl Gottfried (szerk.): *Das Nationalitätenrecht des alten Österreich*. Wien, 1934, Braumüller, 732–733. p.

[26] Gesetz betreffend die Regelung der Errichtung, Erhaltung und des Besuches der öffentlichen Volksschulen, 30 Jänner 1873. *Bukowinisches Landesgesetzblatt,* 1873. Nr. 9. 27–40. p., 7. §.

[27] Wenedikter 1934, 732–733. p.

[28] Gesetz betreffend die Unterrichtssprache in den Volks- und Mittelschulen der Königreiche Galizien und Lodomerien sammt dem Großherzogtum Krakau, 22 Juni 1867. *Landesgesetzblatt Galizien,* 1867. Nr. 13. 21–23. p.

korábban gyakorlatilag nem létezett, és a tartományi iskolatanács nem szívesen járult hozzá új iskolák létrehozásához. A háromnyelvű fővárosban (Lemberg, Lwów, Lviv) élő rutének például csak a Birodalmi Bíróság 1880-as döntése nyomán, 1885-ben tudták elérni, hogy a város tizenhat általános iskolájának legalább egyikében rutén legyen a tanítási nyelv.[29] Lengyel tannyelvű volt szinte az összes középiskola, valamint a tartomány két egyeteme Lembergben és Krakkóban. A jiddis anyanyelvű zsidók még a ruténoknál is rosszabb helyzetben voltak (hasonlóan bukovinai társaikhoz), de a német kisebbség sem tudott mindenhol saját nyelvén tanulni, hiszen a német nyelvű iskolákat zömében felszámolták. A meglévők egy részét a bécsi hadügyminisztérium tartotta fenn vagy támogatta, a közös hadsereg tiszti és altiszti karának gyermekei számára.[30] Az 1914-es galíciai kiegyezés után úgy tűnt, jobbra fordul a rutének sorsa az oktatásban is – ekkor többek között egy ukrán nyelvű egyetem alapítására is ígéretet kaptak Lembergben –, de az első világháború kitörésével ez a remény is szertefoszlott.[31]

Összegzés

Az 1867. évi ausztriai alapjogi törvény 19. §-a elismerte a tartományban szokásosan használt nyelvek egyenjogúságát az oktatásban, emellett tiltotta a nyelvi kényszert, azaz egy másik tartományi nyelv kötelező tanítását. A poliglott birodalom nyelvi kavalkádját rendezni kívánó rendelkezés számos elméleti és gyakorlati problémát vetett fel, amelyekre az egyes koronatartományok eltérő választ adtak. A ciszlajtán oktatási rendszerek között megfigyelhető különbségek az egyes nemzetiségek demográfiai, szociális, gazdasági és művelődési helyzetében érvényesülő egyenlőtlen hatalommegosztásnak tudhatók be. A változatos megoldások között találkozunk intézményi szegregációval, az egyik nemzetiség hegemóniájára épülő egynyelvű oktatással, és a nemzetiségek egyenjogúságának viszonylag korrekt megvalósításával is. Az „elkülönített egyenlőség" útját járó Cseh- és Morvaországban a kétnyelvű oktatási gyakorlatokat teljesen felszámolták, párhuzamosan működő egynyelvű intézményeket hoztak létre, amelyeket csak az adott nemzetiséghez tartozó

[29] Erkenntnis vom 19. January 1880, No. 203. In Hye, Anton Freiherr von Glunek (szerk.): *Sammlung der nach gepflogener öffentlicher Verhandlung geschöpften Erkenntnisse des k. k. österreichischen Reichsgerichtes*, Vol. V., Wien, 1880. 946–952. p.; Burger, Hannelore: *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918.* Vienna, 1995, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 128–129. p.

[30] Frey 2019, 31–32. p.

[31] Kuzmany, Börries: Habsburg Austria: Experiments in Non-Territorial Autonomy. *Ethnopolitics*, 2016. 1. sz. 55–59. p.

gyermekek látogathattak és ugyanazon nemzetiségű választópolgárok alkotta tanácsok felügyelhettek. Galíciában a lengyelek a többi népcsoport rovására gyakorlatilag teljesen homogén, lengyel nyelvű oktatást valósítottak meg, Bukovinában viszont a nagyobb és kisebb nemzetiségek is rendelkeztek saját iskolákkal, miközben a német nyelv közvetítő szerepe mindvégig fennmaradt. E négy koronatartomány oktatási szabályozásának és gyakorlatának vizsgálata alapján is látható, hogy a nemzetiségi egyenjogúság értelmezése és végrehajtása a dualizmus idején rendkívül komplex képet mutatott, és számos olyan kérdést vetett fel (pl. a nemzetiségi hovatartozás megállapításának mikéntje), amelyekre még napjainkban sem sikerült megnyugtató választ adni.